

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

СІДОРОВ ВАДИМ ІГОРЕВИЧ

УДК: 338.48:378.147.091.33:008 (043.5)

**СИСТЕМА КРОСКУЛЬТУРНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук**

Хмельницький – 2019

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук
КУЛІШ Сергій Миколайович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, професор кафедри
українознавства філософського факультету,
начальник служби управління персоналом.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
ГРИНЬОВА Марина Вікторівна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,
декан природничого факультету;

доктор педагогічних наук, професор
ЛОЗОВЕЦЬКА Валентина Терентіївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, професор кафедри
теорії і методики технологічної освіти,
креслення та комп'ютерної графіки;

доктор педагогічних наук, професор
БІДА Олена Анатоліївна,
Закарпатський угорський інститут
імені Ференца Ракоці ІІ,
завідувач кафедри педагогіки та психології.

Захист відбудеться 8 лютого 2019 року о 10⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 70.052.05 у Хмельницькому національному університеті, за адресою: зал засідань, вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, 29016.

Із дисертацією можна ознайомитися на сайті <https://www.khnu.km.ua> та в науковій бібліотеці Хмельницького національного університету, за адресою: вул. Кам'янецька, 110/1, м. Хмельницький, 29016.

Автореферат розіслано 4 січня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Андрощук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Входження України як держави з потужним туристичним потенціалом до світового ринку туристичних послуг, становлення її економічної системи значною мірою залежить від успішного розвитку галузі туризму. Нині її розвиток, зазнаючи глибоких змін у зв'язку з посиленням процесів глобалізації, інтелектуалізації праці, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в туристичному бізнесі, об'єктивно вимагає й суттєвих змін у професійній підготовці фахівців туристичного профілю, яку неможливо уявити без висококваліфікованих працівників, здатних до ефективної професійної діяльності в полікультурному суспільстві. У цьому контексті останнім часом набуває поширення термін «кроскультура» як спілкування, взаємодія представників різних культур, співробітництво та комунікація на перетині культур.

З іншого боку, Україна володіє значним туристичним потенціалом, складовими якого є сприятливі природно-кліматичні умови, історико-архітектурні комплекси, оздоровчі водні джерела й інші рекреаційні ресурси для організації подорожей, відпочинку, оздоровлення населення, здійснення екскурсійної діяльності. Тому для розвитку туризму в країні є необхідні передумови, і він може стати однією з опорних галузей національного економічного розвитку, відповідаючи викликам сучасних глобалізаційних тенденцій. Українські комерційні інтереси на світовому ринку туризму визначають необхідність вироблення стратегічних напрямів інтеграції нашої країни в цей важливий сегмент світового ринку послуг: зосередження уваги на міжнародній туристичній освіті; посилення значущості професійно-практичної діяльності фахівців галузі туризму у процесі спілкування, взаємодії з іноземними партнерами і клієнтами; реалізація вітчизняних туристичних продуктів на міжнародному рівні; використання інноваційних технологій у професійній підготовці фахівців галузі туризму, здатних вести діалог з представниками різних культур. Реалізація зазначених напрямів актуалізує проблему формування кроскультурної компетентності випускників закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку майбутніх фахівців галузі туризму, що виявляється у розумінні специфіки кроскультурних відносин, комунікацій та взаємодії, які виникають у полікультурному просторі, оскільки туризм нині є невід'ємною частиною життя мільйонів людей та постійно робить значний внесок у становлення економічної і культурної співпраці, досягнення взаєморозуміння між різними народами світу.

Реалії сьогодення доводять, що у професійній діяльності фахівців галузі туризму недостатньо професіоналізму у процесі кроскультурної взаємодії з представниками інших культур. Це засвідчує низький рівень їхньої кроскультурної компетентності, а отже, суттєві прогалини в професійній підготовці. Донині не розв'язані проблеми створення та якісної організації кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, що акумулює не лише комунікаційні, організаційні, матеріально-технічні, науково-методичні ресурси, але й інтелектуальний та культурний потенціал науково-педагогічних кадрів та студентів. Знання норм та правил міжособистісної взаємодії на перетині

культур, уміння співпрацювати, толерантно та відкрито реагувати на культурні особливості, розв'язувати кроскультурні конфлікти, застосовувати кроскультурні знання на практиці, – ці та інші показники визначають кроскультурну компетентність майбутніх фахівців галузі туризму, уможливорюючи успішну реалізацію професійної компетентності в процесі надання туристичних послуг. Стратегічне завдання закладів вищої освіти полягає у пошуку й запровадженні нових підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму для системного розвитку їхньої кроскультурної компетентності.

Пошук дієвих механізмів формування кроскультурної компетентності фахівців галузі туризму, здатних професійно виконувати свої обов'язки у сучасному полікультурному суспільстві, здійснюється відповідно до нормативних документів державного рівня: Закону України «Про вищу освіту» зі змінами та доповненнями (2014 р.), Закону України «Про туризм» зі змінами та доповненнями (1995 р., 2004 р.), Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 роки (2014 р.), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки (2013 р.), Стратегії розвитку туризму і курортів на 2016-2020 роки (2015 р.), Концепції державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року (розпорядження Кабінету Міністрів від 1 серпня 2013 р. № 638-р). Суттєве значення мають міжнародні ініціативи та стратегії, де наголошено на важливості кроскультурної компетентності кожної людини: Загальна декларація прав людини (1948 р.), фундаментальні праці комітету міністрів Ради Європи, як-то «Автобіографія міжкультурних зіткнень: контекст, концепції та теорії» (2009 р.), «Біла книга про міжкультурний діалог: жити разом, як рівні серед рівних» (2008 р.), «Підготовка до проживання в гетерогенному світі» (2012 р.), «Розвиток міжкультурної компетентності через освіту» (2013 р.).

Упродовж останнього десятиліття посилена увага держави, науковців і практиків спрямована на дослідження й пошук ефективної системи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. Аналіз наукових праць засвідчує, що в педагогічній літературі схарактеризовано різні аспекти професійної підготовки фахівців галузі туризму, зокрема: концептуальні засади професійної підготовки фахівців досліджували І. Андрощук, О. Біда, Н. Бідюк, Р. Гуревич, Г. Дутка, І. Зязюн, Н. Кононець, В. Кремень, С. Куліш, Н. Нічкало, Н. Петрук, С. Сисоєва, Л. Сушенцева, В. Третько; проблематику полікультурної освіти – Т. Болгар, Д. Фурт, І. Зозуля, І. Іванюк, О. Олійник, Т. Радченко, І. Тараненко, Ю. Чернявська. Теоретико-методологічні проблеми підготовки фахівців галузі туризму студіювали Н. Бондар, А. Бойчук, О. Гайова, М. Галицька, Г. Гарбар, Л. Грибова, Н. Жорняк, Г. Зайчук, Н. Закордонець, В. Квартальнов, В. Кіпченко, Л. Кнодель, В. Лозовецька, Ю. Лозовюк, Л. Сакун, О. Сапожнікова, К. Стародуб, О. Тарасенко, В. Ткач, С. Фокін, Н. Фоменко, Ж. Харитонова, Н. Хмілярчук, М. Черезова, О. Шуплат, Л. Устименко.

Наукову й практичну цінність становлять фундаментальні студії з вивчення поняття «кроскультура», його природи та суті О. Аймаганбетової, Т. Аждер, С. Александрової, М. Бергельсона, Дж. Беррі, Н. Василенко, Н. Висоцької, В. Демещької, Я. Дибчинської, Ю. Ірхіна, А. Колеснікова, А. Коротаєва,

Н. Лебедєвої, І. Лисого, Д. Мацумото, М. Михайлової, С. М'ясоєдова, І. М'язової, Т. Орлова, В. Рогачової, Т. Суконкіної, Н. Тодорової, Я. Турбовського, Дж. Холдена, І. Шавкун. Накопичені знання з питань кроскультурних досліджень у контексті педагогічних поглядів осмислено й узагальнено в роботах таких учених, як О. Бондарчук, Н. Буркало, Л. Маєвська, М. Мід, Д. Мьордок, С. Проскурова, А. Солodka, Ю. Секаран, О. Стегній, М. Степико, Д. Уайт, Г. Хофстеде та ін. Особливе значення для розроблення методологічних засад кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму мають праці Ю. Бойчука, О. Бурак, Н. Варех, Г. Гуменюк, О. Дубасенюк, Л. Євдокімової-Лисогор, А. Казьмерчук, В. Кан-Калика, А. Нікори, В. Радула, Т. Садової, А. Солodкої, А. Суригіна, В. Федорченка, А. Хугорського. Закономірності формування й розвитку кроскультурної компетентності вивчали С. Авхутська, С. Александрова, Л. Гордієнко, А. Григорян, Г. Дідук-Ступ'як, Т. Колосовська, О. Кравець, О. Лапшин, Н. Маркова, О. Пальчикова, С. Рудакова, А. Шахназарова, Л. Щетиніна.

Системний аналіз наукових джерел дав змогу констатувати, що в Україні накопичений певний досвід дослідження проблеми формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, однак він має різнобічний характер. Цілісне розв'язання проблеми кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму на теоретико-методологічному та практичному рівнях потребує спеціального студіювання.

Наукова рефлексія стану теорії і практики кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму у вищій школі, власний науково-педагогічний досвід уможливили виокремлення низки *суперечностей*:

1) у *соціально-економічному контексті*: між зростанням вимог суспільства до рівня професійної компетентності фахівців галузі туризму й недостатньою готовністю випускників до ефективного виконання професійних завдань у полікультурному суспільстві; динамічним розвитком світового ринку туристичних послуг, що вимагає постійного оновлення професійних знань, виконання нових нестандартних завдань, швидкої кроскультурної мобільності фахівців, і традиційною професійною підготовкою майбутніх фахівців галузі туризму у закладах вищої освіти, що не сприяє успішній кроскультурній взаємодії з представниками інших культур; державною освітньою політикою, спрямованою на модернізацію туристичної освіти, підвищення її якості й професійної орієнтованості, та відсутністю науково обґрунтованих теоретичних і методичних засад кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму;

2) у *науково-методичному контексті*: необхідністю оновлення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму з акцентуванням на розвиток кроскультурної компетентності та недостатнім розробленням науково-методичного й електронного супроводу кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; потребою реалізації сучасних підходів до формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму і відсутністю для цього науково обґрунтованих педагогічних умов;

3) у *особистісно-професійному контексті*: усвідомленням студентами необхідності і значущості розвитку кроскультурної компетентності та недостатнім досвідом, рівнем сформованості у них практичних навичок кроскультурної комунікації та взаємодії; стрімкими темпами зростання кроскультурних знань та інтелектуалізації праці в сучасному полікультурному суспільстві й обмеженими можливостями їх засвоєння майбутніми фахівцями галузі туризму в процесі оволодіння професією через недостатність використання для цього особистісного ресурсу.

Актуальність задекларованої проблеми, брак її належного розроблення у педагогічній теорії та практиці, зафіксовані суперечності й науково-практичні потреби щодо їхнього розв'язання зумовили вибір теми дослідження - **«Система кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготовлена відповідно до тематичного плану наукових досліджень Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Сучасні технології та методики професійно-педагогічної підготовки фахівців в освітньому просторі закладів вищої освіти» (ДР № 0113U006006), «Регіональні особливості розвитку міжнародного туризму» (ДР № 0114U002889), «Міжнародний туризм як фактор економічної та суспільно-політичної модернізації країн Центральної та Східної Європи» (ДР № 0116U000918). Тема роботи затверджена вченою радою Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 14 від 28 грудня 2015 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 4 від 20.06.2017).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні концепції кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, розробленні й експериментальній перевірці системно-структурної функціональної моделі формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму.

Відповідно до поставленої мети в дослідженні визначено такі **завдання**:

1) на підставі аналізу наукової літератури розкрити провідні дефініції дослідження;

2) з'ясувати стан розроблення проблеми кроскультурної підготовки фахівців галузі туризму у вітчизняній та зарубіжній педагогічній теорії і практиці;

3) розробити й теоретично аргументувати концепцію кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму;

4) виокремити й обґрунтувати компоненти системи кроскультурної підготовки фахівців галузі туризму;

5) схарактеризувати структуру кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму як наукового феномену, визначити критерії, показники й рівні її сформованості;

6) окреслити, науково обґрунтувати педагогічні умови формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму;

7) розробити та експериментально перевірити ефективність системно-структурної функціональної моделі формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму;

8) підготувати і впровадити в освітню практику закладів вищої освіти науково-методичне забезпечення кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх фахівців галузі туризму у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – теоретико-методичні засади кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму.

Провідна ідея дослідження базована на положенні про те, що нині визначальною тенденцією професійної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму у закладах вищої освіти є інтердисциплінарність, а також на науковому обґрунтуванні та розумінні феномену «кроскультурна підготовка майбутніх фахівців галузі туризму» як цілісного динамічного процесу організації освітнього простору у закладах вищої освіти, який спрямований на формування кроскультурної компетентності студентів, результатом якого є відповідний рівень сформованості кроскультурної компетентності майбутнього фахівця галузі туризму, що відповідає вимогам освітніх стандартів, суспільства, світового ринку туристичних послуг, ринку праці, майбутньої професійної діяльності. Рівень сформованості кроскультурної компетентності потрактований як інтегрований показник ефективності системи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму.

Концепція дослідження. В основу концепції дослідження покладено фундаментальні філософські, культурологічні, соціологічні, етнопсихологічні, педагогічні, методичні положення щодо закономірностей розвитку суспільства, культури, туризму, системи вищої туристичної освіти, професійної та кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, а також ідею про те, що формування кроскультурної компетентності є провідним напрямом вдосконалення системи професійної туристичної освіти у полікультурному суспільстві.

Реалізація наукового пошуку щодо розв'язання проблеми кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму охоплює чотири взаємопов'язані концепти: *методологічний, теоретичний, технологічний та методичний.*

Методологічний концепт відображає взаємозв'язок і взаємодію різних підходів загальнонаукової та конкретно-наукової методології до вивчення проблеми розроблення та впровадження системи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, а саме:

- компетентнісний підхід передбачає, що випускник закладу вищої освіти, який навчався за спеціальністю 242 «Туризм» галузі знань 24 Сфера обслуговування, після завершення освітньої програми повинен володіти не лише відповідними знаннями, уміннями і навичками, професійною компетентністю, але й мати сформовану кроскультурну компетентність як одну з її важливих складових для успішного здійснення професійної діяльності в сучасному

полікультурному суспільстві (А. Алкачова, А. Андреев, Н. Бібік, В. Луначек, О. Овчарук, Д. Попова, В. Третько, А. Хуторської);

- культурологічний підхід сприяє розгляду кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму з позиції завдань гуманізації та гуманітаризації туристичної освіти; формуванню кроскультурної компетентності студентів як процесу особистісного відкриття, розвитку ідей діалогу культур; розвитку системи кроскультурної підготовки студентів шляхом здійснення акценту на отримання ними кроскультурних знань, посилення значущості країнознавчої складової в кожній дисципліні навчального плану; культурологізації педагогічної взаємодії тандему «викладач-студент» та педагогічного процесу у закладах вищої освіти у цілому; пошуку методів, форм та засобів розвитку культури розуму та культурного інтелекту майбутніх фахівців галузі туризму (О. Бондаревська, М. Бастун, В. Білополий, О. Гомонюк, Н. Крилова, П. Ерлі, О. Олійник, Б. Петерсон, Р. Стенберг, Д. Детерман);

- аксіологічний підхід дозволяє зосередитися на формуванні у майбутніх фахівців галузі туризму аксіологічної компетентності та розвитку їхніх професійних цінностей: універсальних, самостверджувальних, цінностей самовираження, самовдосконалення, спілкування, утилітарно-прагматичних цінностей, цінностей кайдзен та кроскультурних цінностей (С. Алієва, Б. Гея, В. Кан-Калик, Т. Калюжна, І. Масаакі, Р. Маурер, Т. Садова, В. Сластьонін, Н. Ткачова);

- етнорелятивістський підхід зорієнтований на розвиток у майбутніх фахівців галузі туризму етнорелятивістського мислення, особистісне зростання студентів у процесі кроскультурної взаємодії та побудову етнічно релевантних стратегій навчання, спрямованих на врахування того факту, що кожен студент сприймає (переживає, усвідомлює, ідентифікує) свою культуру в контексті інших культур (М. Беннет, Н. Варех, Р. Льюїс, А. Солодка, І. Фельцан);

- діяльнісний підхід акцентує увагу на практико-орієнтованій складовій кроскультурної підготовки студентів спеціальності 242 «Туризм» та спрямований на неперервну практичну підготовку, лін-освіту, неперервний процес побудови кроскультурних знань, розвиток у майбутніх фахівців галузі туризму інтересу до ведення туристичної діяльності й бізнесу в багатонаціональному середовищі шляхом активізації навчальної діяльності й діалогічного спілкування з представниками інших культур (Л. Євдокімова-Лисогор, С. Єрмакова, О. Малихін);

- кроскультурний підхід передбачає оволодіння майбутніми фахівцями галузі туризму сукупністю кроскультурних знань, формування кроскультурної компетентності студентів, виховання особливого ставлення до представників інших культур та процесу кроскультурної взаємодії, а також ефективну організацію освітнього процесу у вітчизняних ЗВО з іноземними студентами (Н. Бідюк, А. Григорян, Л. Дабене, Г. Маслікова, Д. Мацумото, А. Солодка);

- системний підхід сприяє цілісному погляду на проблему кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму і дозволяє розглядати його, по-перше, як інваріантний етап неперервної туристичної освіти, що здійснюється під

час навчання студентів у закладах вищої освіти, по-друге, – забезпечити єдність і цілісність усіх складових компонентів змісту та процесу навчання дисциплін згідно навчальних планів спеціальності 242 «Туризм» з урахуванням кроскультурної складової (О. Березюк, М. Вебстер, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, О. Рацур, В. Сластьонін, Ю. Сурмін).

Теоретичний концепт визначає систему ідей, концепцій, вихідних категорій, основних понять, без яких неможливе розуміння суті досліджуваної проблеми: наукові дослідження у царині теорії туристичної освіти та педагогіки туризму (М. Біржаков, П. Бенекер, М. Бичваров, С. Каргієл, Н. Лейпер, Л. Лук'янова, Н. Реймерс, В. Федорченко); положення культурології (М. Бастун, В. Білополий, Є. Бородіна, С. Возняк, С. Гелей, П. Герчанівська, Н. Горбач, Т. Костюк, К. Прокоф'єва, З. Російська, М. Складановська); концепція неперервної освіти (А. Алексюк, В. Берека, М. Бирка, П. Воловик, О. Гулай, Р. Дейв, Г. Коджаспірова, А. Кропфей, І. Руснак, Л. Соловей); концепція мультикультуралізму (М. Козловець, А. Куропятник, М. Михайлова); дослідження науково-педагогічних підходів до кроскультурної освіти (Р. Бріслін, В. Міттер, Дж. Найт, С. Ніето, К. Слітер, К. Грант, Г. Поммерін, Т. Самохіна, С. Сомова); теоретичні та практичні засади професійної підготовки фахівців галузі туризму (А. Віндюк, Н. Вольфсон-Гарщина, О. Данова, О. Дудіна, Н. Єрукова, І. Зорін, А. Матвійів, Л. Козак, А. Конох, Н. Машика, Ю. Машика, В. Філіпов, Л. Чеховська, А. Чупанов, С. Шмалей, Т. Щербина, Л. Щербак); основні положення теорії та практики кроскультурних комунікацій у галузі туризму (М. Алдошина, Н. Баграмянц, Г. Брусільцева, О. Головльова, В. Гончаров, Г. Гритчук, П. Донець, М. Івлева, Ю. Малинка, К. Мацик, М. Риженко, О. Ємець, А. Садохін, С. Тер-Мінасова, У. Ханас, Н. Чаграк); основні положення теорії етносу, етнопсихології та кроскультурної психології (А. Львовичкіна, О. Нельга, В. Павленко, М. Пірен, С. Проскурова, А. Пуртинга, О. Савицька, С. Таглін, В. Хрущ, М.-Л. А. Чєпа); кроскультурного менеджменту (Р. Гестеланд, О. Горчакова, В. Корженко, Ж. Писаренко, Л. Прудіус); дослідження педагогічних аспектів формування кроскультурної компетентності фахівців (С. Алієва, О. Березюк, О. Дем'яненко, О. Котенко, А. Науменко, Д. Попова).

Технологічний концепт передбачає розробку та впровадження технологічного забезпечення системи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, системно-структурної функціональної моделі формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму; адаптацію та впровадження педагогічного інструментарію, що забезпечує її реалізацію в освітньому процесі закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку студентів за спеціальністю 242 «Туризм»; узагальнення результатів дослідження з технологічних позицій, відповідно до завдань кроскультурної підготовки як такої, що виступає засобом формування особистісно-професійних характеристик майбутніх фахівців галузі туризму шляхом освоєння теорії та практики і створює підґрунтя для їхнього подальшого особистісно-професійного саморозвитку.

Методичний концепт розглядає основи методик цілепокладання, вивчення, планування, організації кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, діагностики результатів впровадження системно-структурної функціональної моделі формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму. Концепт реалізований розробленням та впровадженням науково-методичного забезпечення кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, вдосконаленням змісту, форм, методів, засобів навчання для ефективного формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму.

Загальна гіпотеза дослідження. Упровадження теоретично обґрунтованої та експериментально перевіреної системно-структурної функціональної моделі формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму сприятиме формуванню цілісної системи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, що суттєво підвищить якість їхньої професійної підготовки.

Загальну гіпотезу конкретизовано в **часткових припущеннях**, відповідно до яких кроскультурна підготовка майбутніх фахівців галузі туризму набуває ефективності, якщо:

- розробити систему кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму на основі взаємодії її підсистем («Ресурсно-орієнтоване навчання», «Дистанційне навчання» та «Практичне навчання», кожна з яких містить концептуально-цільову, теоретико-методологічну, структурно-змістову, організаційно-процесуальну, діагностико-результативну складові);

- створити педагогічні умови для забезпечення ефективного процесу формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму (актуалізація і розвиток у майбутніх фахівців галузі туризму позитивної мотивації до кроскультурного навчання засобами проектних технологій; удосконалення змісту кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму на основі впровадження спецкурсу «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму»; застосування у процесі кроскультурної підготовки інноваційних методів групової роботи студентів; створення середовища інтерактивної педагогічної підтримки студентів у процесі кроскультурної підготовки);

- реалізувати об'єктивну діагностику й оцінювання навчальних досягнень студентів, корекцію і вдосконалення рівня сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму на основі науково обґрунтованої сукупності критеріїв, показників та рівнів;

- розробити й впровадити науково-методичне забезпечення кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, спрямоване на формування їх кроскультурної компетентності.

Для реалізації поставлених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз психологічної, педагогічної, культурологічної, методичної літератури з порушеної теми, синтез, порівняння й зіставлення, індукція і дедукція, аналогія, що дали змогу

схарактеризувати стан опрацювання проблеми в науковій літературі, обґрунтувати понятійно-категорійний апарат системи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, вивчити нормативно-правові документи у сфері освіти, галузеві стандарти, дисертації, електронні ресурси, досвід роботи науково-педагогічних кадрів закладів вищої освіти; узагальнення, моделювання, проєктування й прогнозування для теоретичної аргументації концепції кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму та розроблення системно-структурної функціональної моделі формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму; *емпіричні* – анкетування, бесіда, тестування, інтерв'ю, опитування, педагогічне спостереження, графічні методи, експертне оцінювання, самооцінювання, імітаційне моделювання, комп'ютерне моделювання, педагогічний експеримент для визначення рівнів кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму на різних етапах дослідження, перевірки ефективності системно-структурної функціональної моделі формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму; *методи математичної статистики* – для оброблення даних і результатів педагогічного експерименту, забезпечення вірогідності результатів експерименту й гіпотез, визначення кількісних і якісних зв'язків між досліджуваними явищами та процесами.

Організація дослідження. Дослідження проведено в три етапи впродовж 2010 – 2017 рр. На першому етапі (2010 – 2014 рр.) – *підготовчому* – з'ясовано стан дослідженості проблеми кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; визначено напрями дослідження; розроблено науковий апарат; здійснено аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження; визначено компоненти кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму; спроєктовано систему кроскультурної підготовки фахівців галузі туризму; визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму; розроблено системно-структурну функціональну модель формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, виявлено взаємозв'язки між блоками моделі; визначено експериментальну базу дослідження.

На другому етапі (2014 – 2015 рр.) – *констатувальному* – виокремлено суб'єкти діагностики; обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму; визначено ставлення науково-педагогічних кадрів ЗВО до необхідності кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; проведено серію коуч-сесій для викладачів, що виявили бажання взяти участь у педагогічному експерименті й забезпечили готовність науково-педагогічних кадрів ЗВО щодо вирішення проблеми формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму та проведення педагогічного експерименту; забезпечено можливість постійних віртуальних консультацій щодо реалізації програми педагогічного експерименту; розроблено діагностичний інструментарій; здійснено діагностичний зріз, аналіз та інтерпретацію його даних.

На третьому етапі (2015 – 2017 рр.) – *формульованому* – в освітній процес впроваджено розроблені й теоретично обґрунтовані основні положення концепції, системи кроскультурної підготовки студентів, системно-структурної функціональної моделі формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, реалізовано виокремлені педагогічні умови, здійснено узагальнення, систематизацію результатів педагогічного експерименту, їх кількісний та якісний аналіз, сформульовано висновки.

Експериментальна база дослідження. До участі в експерименті залучено 925 студентів, 32 викладачі закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку студентів спеціальності 242 «Туризм». Дослідницько-експериментальну роботу проведено на базі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова, Львівського національного університету імені Івана Франка, Львівського інституту економіки і туризму, Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», Хмельницького національного університету, Криворізького державного педагогічного університету.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в роботі:

– *уперше* обґрунтовано теоретичні й методичні засади кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, розроблено *авторську* концепцію кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, що охоплює методологічний, теоретичний та технологічний концепти; *обґрунтовано* систему кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, яка складається з динамічних, керованих підсистем «Ресурсно-орієнтоване навчання», «Дистанційне навчання», «Практичне навчання», кожна з яких містить концептуально-цільову, теоретико-методологічну, структурно-змістову, організаційно-процесуальну, діагностико-результативну складові; *розроблено* й експериментально перевірено системно-структурну функціональну модель формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, яка складається із трьох взаємопов'язаних блоків: концептуально-цільового, реалізаційного та діагностико-результативного; *виокремлено та обґрунтовано* педагогічні умови формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму (актуалізація і розвиток у майбутніх фахівців галузі туризму позитивної мотивації до кроскультурного навчання засобами проєктних технологій; удосконалення змісту кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму на основі впровадження спецкурсу «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму»; застосування у процесі кроскультурної підготовки інноваційних методів групової роботи студентів; створення середовища інтерактивної педагогічної підтримки студентів у процесі кроскультурної підготовки);

– *удосконалено* зміст кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму (оновлено науково-методичне забезпечення кроскультурної підготовки

майбутніх фахівців галузі туризму) та діагностичний (методи оцінювання) інструментарій; *конкретизовано* поняття «кроскультурна підготовка майбутніх фахівців галузі туризму»; критерії сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму (когнітивний, мотиваційний, операційно-діяльнісний та міжособистісний);

– *подальшого розвитку й конкретизації* набули теоретичні положення щодо кроскультурної підготовки у вищій школі; компоненти системи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; змістове наповнення понять «кроскультура», «кроскультурна освіта», «кроскультурне навчання»; педагогічний інструментарій (форми, методи, засоби, технології кроскультурного навчання).

Теоретичне значення одержаних результатів дослідження вмотивоване осмисленням параметрів полікультурного світу, ідентифікації української людини в цьому світі, сутності концепту «кроскультура» в педагогічному вимірі; обґрунтуванням теоретичних і методологічних засад кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; положень щодо кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму як міждисциплінарної категорії; класифікації базових понять із концепції кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; теоретичною інтерпретацією зв'язків між компонентами системи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; витлумаченням сутності компетентнісного, культурологічного, аксіологічного, етнорелятивістського, діяльнісного, кроскультурного, системного підходів стосовно кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; формулюванням передумов і детермінант системного розвитку кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні й упровадженні в освітній процес: авторського спецкурсу «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму», науково-методичних рекомендацій до спецкурсу, дистанційного курсу «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму»; програми кроскультурної практики, електронного посібника «Культурознавство: перехрестя культур», авторського сайту В. Сідорова «Система кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму»; підручників, посібників, монографій, довідників, навчально-довідникових посібників, словників, а також у вдосконаленні навчальних планів, освітніх програм із підготовки студентів спеціальності 242 «Туризм». Основні результати дослідження, його положення й висновки можуть бути використані під час розроблення навчальних планів та освітніх програм, підручників, навчальних посібників, навчально-методичних комплексів, дистанційних курсів, а також у діяльності викладачів закладів вищої освіти.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес закладів вищої освіти України, що засвідчене довідками: Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (№0314/210 від 19.04.2018 р.); Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (№ 18/86-27-91 від 15.03.2018 р.); Харківського національного університету міського

господарства імені О. М. Бекетова (№ 521 від 15.03.2018 р.); Львівського національного університету імені Івана Франка (№ 5376-11 від 27.03.2018 р.); Львівського інституту економіки і туризму (№ 01/164-1 від 10.05.2018 р.); Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (довідка № 45-15/04 від 07.02.2018 р.); Хмельницького національного університету (довідка № 19 від 15.02.2018 р.); Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 09/1-81/3 від 28.02.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. У монографії [2] розглянуто питання про формування професійних компетентностей як фактору конкурентоспроможності на ринку праці майбутніх фахівців галузі туризму; у монографії [3] схарактеризовано інструменти та технології реалізації регіонального туристичного іміджу; у науковій праці [4] описано туристичну політику зарубіжних країн; у роботі [7] розкрито суть туристичного країнознавства як навчальної та наукової дисципліни, основні категорії туристичного країнознавства, туристичного іміджу території; у праці [8] схарактеризовано туристичні ресурси й розвиток туризму в окремих макрорегіонах, презентовано відомості про країни макрорегіону, представлено розгорнуту туристично-країнознавчу характеристику країн, які є лідерами регіонального розвитку туризму. У довіднику [41] подано вступ, укладено список літератури, предметно-тематичний покажчик та описано історію розвитку подорожей та туризму у Європі.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні аспекти дослідження успішно представлені та схвалені на науково-практичних конференціях і семінарах: *міжнародних* - «Інновації в освіті: здобутки та перспективи» (Умань, 2017 р.); «Science and Civilization – 2017» (Sheffield, 2017 р.); «Людина, природа, техніка у XXI столітті» (Полтава, 2017 р.); «Modern Methodology of Science and Education» (Warsaw, 2017 р.); *всеукраїнських* інтернет-конференціях: «Наукова дискусія: традиції та інновації сучасної освіти» (Полтава, 2014 р.); «Інформаційне суспільство: глобальний та національний виміри змін» (Полтава, 2015 р.); «Ресурсно-орієнтоване навчання у вищій школі: проблеми, досвід, перспективи» (Полтава, 2016 р.); «Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка» (Полтава, 2017 р.); «Проблеми кроскультурної підготовки фахівців галузі туризму» (Харків, 2017 р.); «Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка» (Полтава, 2018 р.); засіданнях кафедри туристичного бізнесу та країнознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2010-2017 рр.).

Матеріали кандидатської дисертації на тему «Труд в сфері обслуговування та пути підвищення його ефективності в развитом соціалістическом обществе» (спеціальність 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки), що захищено 1984 року, у докторській роботі не використано.

Публікації. Результати дослідження опубліковані у 42 наукових та навчально-методичних публікаціях. Серед них: 4 монографії (1 одноосібна), 3 підручники (1 одноосібний), 1 електронний посібник, 22 статті у фахових наукових виданнях України та зарубіжних виданнях (з них 16 входять до

міжнародних наукометричних баз), 10 статей у збірниках матеріалів наукових конференцій, 1 науково-методичні рекомендації до навчального спецкурсу; 1 словник-довідник.

Структура дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, який становить 697 найменувань (із них 120 іноземних), 17 додатків на 203 сторінках. Повний обсяг дисертації – 697 сторінок, основний текст викладено на 386 сторінках. Робота містить 22 таблиці та 50 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, окреслено мету, основні завдання, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано його гіпотезу, викладено методологічні й теоретичні основи, схарактеризовано методи роботи, доведено наукову новизну, теоретичну та практичну значущість одержаних результатів, описано напрями впровадження й апробації результатів дослідження.

У першому розділі **«Кроскультурна підготовка майбутніх фахівців галузі туризму як педагогічна проблема»** проаналізовано потреби сучасного ринку туристичних послуг, вивчено стан проблеми підготовки майбутніх фахівців галузі туризму в умовах сьогодення, з'ясовано суть і понятійне поле кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, викладено результати вивчення сутнісних характеристик і змістового наповнення понять «кроскультура», «кроскультурна підготовка майбутніх фахівців галузі туризму», «кроскультурна компетентність майбутніх фахівців галузі туризму», визначено структурні компоненти кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, осмислено вітчизняний та зарубіжний досвід кроскультурної підготовки фахівців галузі туризму.

Аналіз світового й вітчизняного ринку туристичних послуг засвідчує стабільні темпи його зростання, а також дефіцит кваліфікованих фахівців, здатних до успішного виконання професійних обов'язків у сучасному полікультурному суспільстві як складної системи, яка об'єднує людей різних національностей з усією сукупністю їх взаємодії й взаємозалежності, що зумовлює особливу актуальність якісної професійної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. Ринок туристичних послуг демонструє тенденції до модернізації, глобалізації, спеціалізації, мультикультуралізму, динамічності, неперервності, мобільності, віртуальності, причому кожна з цих тенденцій тісно пов'язана з розвитком інформаційно-комунікаційних та професійно-орієнтованих технологій, що доводить факт його суттєвої технологізації.

В умовах економічних відносин, гострої конкуренції на туристичних ринках особливого значення набуває розв'язання проблеми кроскультурної підготовки кадрів у галузі туризму, що сприяє формуванню здатності розуміти суть іншої культури, спрямована на вивчення й узагальнення інформації про конкретні поведінкові ситуації в межах тієї чи іншої культури, сприяє прояву інтелектуального інтересу до інших культур та формуванню здатності до емпатійного, толерантного ставлення до представників іншої культури. Серед

вимог вітчизняних і зарубіжних туристичних компаній до майбутніх фахівців галузі туризму одне з ключових місць посідає володіння кроскультурною компетентністю. В основу розроблення системи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму мають бути покладені вимоги сучасного ринку туристичних послуг, що полягають передусім у необхідності професійної підготовки студентів спеціальності 242 «Туризм», розвитковій здатності особистості майбутнього фахівця галузі туризму діяти на основі взаємопроникнення культур, використовуючи в кожній конкретній ситуації цінності тієї культури, які контекстуально є найбільш доцільними і ефективними у професійній діяльності.

Унаслідок теоретичного аналізу задекларованої проблеми з'ясовано, що вчені досліджували такі її аспекти: теорію та практику підготовки фахівців галузі туризму в країнах-членах всесвітньої туристичної організації (Л. Кнодель); теорію та практику підготовки фахівців галузі туризму в розвинутих країнах світу (Л. Сакун); теоретико-методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму (В. Федорченко); педагогічні умови професійної підготовки майбутніх агентів з організації туризму у професійно-технічних навчальних закладах (А. Бойчук); формування у студентів закладів вищої освіти сфери туризму готовності до іншомовного спілкування (М. Галицька); організаційно-методичні засади підвищення кваліфікації працівників галузі туризму (Л. Грибова); формування полікультурної складової професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму у вищих навчальних закладах Канади (Н. Жорняк); формування професійної компетентності майбутніх маркетологів туристичної галузі у процесі фахової підготовки (Г. Зайчук); проектування системи професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму в Швейцарії (Н. Закордонєць); підготовку майбутніх фахівців сфери туризму до міжкультурного діалогу у процесі вивчення соціогуманітарних дисциплін (Л. Євдокімова-Лисогор); педагогічні умови організації навчальної практики майбутніх менеджерів туристичної сфери (Н. Хмілярчук); теоретико-методичні засади формування стандартів освіти у галузі туризму (Н. Фоменко); формування комунікативних умінь майбутніх бакалаврів туристичної сфери в процесі фахової підготовки (Г. Черній); формування комунікативних умінь майбутніх менеджерів туризму у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін (І. Щоголева); порівняльний аналіз теорії і практики підготовки фахівців галузі туризму в Україні, Росії та Білорусії (Г. Шука).

На основі філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури виконано докладний аналіз основних понять дослідження («культура», «кроскультура», «кроскультурна освіта», «кроскультурна грамотність майбутнього фахівця галузі туризму», «кроскультурна компетентність майбутнього фахівця галузі туризму», «кроскультурна підготовка майбутніх фахівців галузі туризму»), описано їхній взаємозв'язок.

Феномен «культура» (О. Бурак, О. Зінчина, О. Стегній, Н. Холден, Г. Хофстеде, М.-Л. Чена) проаналізовано з різних позицій (загальнофілософського, соціопсихологічного, аксіологічного підходів,

когнітивної економіки, універсального підходу, життєвого досвіду народу, інформаційного підходу) та потрактовано як інформацію спільного використання. Виявлено, що основною характеристикою культури є взаємодія людини з навколишнім світом, іншими людьми, в процесі якої відбуваються взаємообмін інформацією. Визначено функції культури, елементи її прояву, цінності та межі культурних контекстів. Культура розглядається як «когнітивна карта», ключовим завданням якої є забезпечення кожній людині здатності ефективного спілкування з представниками різного культурного походження (Р. Кассон).

Аналіз наукових досліджень (О. Аймаганбетова, С. Александрова, М. Бергельсон, Дж. Беррі, О. Бурак, В. Демецька, Я. Дибчинська, І. Шавкун, Ю. Ірхін, А. Колесніков, А. Коротаєв, Н. Лебедева, І. Лисий, К. Мацик, Д. Мацумото, С. Мясоедов, О. Пальчикова, В. Рогачова, Л. Ричард, А. Солodka, Я. Турбовської, Дж. Холден) дозволив з'ясувати, що *кроскультура* в її загальному сенсі розглядається як об'єктивно зумовлена й суб'єктивно детермінована система взаємовпливів та взаємодій різних культурних спільнот, які передбачають напрацювання правил і норм співіснування різних культур та їх носіїв в полікультурному суспільстві. Динаміка поглядів на кроскультуру в різних сферах її вияву, відмінність методологічних підходів до визначення її сутності відобразились у різновекторності досліджень кроскультури сучасною наукою, зокрема, її гуманітарними галузями.

Кроскультурну освіту (Р. Бріслін, А. Кітсантас, Дж. Майєрс, В. Міттер, Дж. Найт, С. Ністо, К. Слітер, К. Грант, І. Тараненко, І. Іванюк, О. Олійник, Ю. Чернявська) розглянуто як освітній процес, спрямований на здобуття студентами кроскультурних знань та умінь для їхньої підготовки до життя та професійної діяльності у світі, який характеризується культурним розмаїттям, співпрацею і конфліктами. Феномен кроскультурної освіти включає поняття полікультурної, міжкультурної та міжнародної освіти і є важливим напрямом підготовки майбутніх фахівців галузі туризму – осіб, які здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність як виробничо-обслуговуючу діяльність з надання різноманітних туристичних послуг або діяльність з організації подорожей з туристичною метою. Міждисциплінарний аналіз проблеми дослідження засвідчує, що кроскультурна грамотність майбутнього фахівця галузі туризму є здатністю студента сприймати, порівнювати, оцінювати подібності та відмінності поведінки людей, культурні традиції, вірування, цінності в культурному середовищі в межах однієї, двох і більше країн, а також бажання вивчати культуру й мову свого та інших народів.

Теоретичний аналіз педагогічної літератури дозволив визначити поняття *кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму* як інтегративну якість особистості здобувача вищої освіти, яка характеризується кроскультурною грамотністю, здатністю розвивати навички кроскультурної комунікації й кроскультурної взаємодії з представниками інших культур та самостійно здійснювати професійну діяльність в полікультурному суспільстві. Виділено компоненти кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму: *когнітивний, мотиваційний, операційний та міжособистісний*.

На підставі аналізу сучасної системи підготовки фахівців галузі туризму зроблено висновок, що *кроскультурна підготовка майбутніх фахівців галузі туризму* є цілісним динамічним процесом організації освітнього простору у закладах вищої освіти, який спрямований на формування кроскультурної компетентності студентів. Метою кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму є формування особистості студента з активною і ефективною життєвою позицією, який здатний до співпраці, кроскультурної комунікації та взаємодії в полікультурному суспільстві, здатний до ретрансляції власного культурного досвіду на виникаючі нові умови життєдіяльності та має розвинені почуття толерантності й емпатії по відношенню до іншої культури і її представників. З'ясовано завдання кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму: оволодіння необхідними знаннями, які є загальними та універсальними для кожної культури; засвоєння норм, цінностей і традицій своєї власної культури і прояв цих реалій у мові; формування уявлень про культурне різноманіття України і світу; виховання толерантного й емпатійного ставлення до представників іншої культури, її норм і цінностей; створення умов для розвитку умінь і навичок аналізу та інтерпретації культурних явищ, умінь кроскультурної комунікації та взаємодії.

На основі вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду кроскультурної підготовки фахівців галузі туризму, нормативної документації закладів вищої освіти (інформаційних пакетів, освітніх програм, навчальних планів, робочих програм) зроблено висновок, що у системі підготовки фахівців галузі туризму у вітчизняних закладах вищої освіти кроскультурна складова проявляється опосередковано та досить аспектно, у той час як за кордоном навчальні заклади надають їй важливого значення і вводять спеціальні дисципліни, спрямовані на формування кроскультурної компетентності студентів.

У другому розділі **«Концептуальні засади кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму»** вивчено методологічні підходи до кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, обґрунтовано авторську концепцію кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, схарактеризовано компоненти системи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму.

На підставі результатів психолого-педагогічних досліджень і практичного досвіду роботи закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку студентів за спеціальністю 242 «Туризм», виокремлено та проаналізовано низку методологічних підходів, які різнобічно акцентують визначальні властивості кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму та дають змогу віднайти способи її цілеспрямованої трансформації відповідно до завдань, які в цьому процесі повинні вирішуватися: *компетентнісний, культурологічний, аксіологічний, етнорелятивістський, діяльнісний, кроскультурний, системний*.

З'ясовано, що сучасні пошуки змісту кроскультурної освіти спрямовуються на створення основ системної концепції кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, де в центрі освітнього простору посідає вільна, духовна, творча й соціально активна особистість студента, чия підготовка адекватна змісту

і процедурі майбутньої професійної діяльності фахівця галузі туризму, відповідає природі й особливостям туристичної діяльності та туристичного бізнесу.

Розроблено й науково обґрунтовано основні положення авторської концепції кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, а саме: основні поняття, мета, завдання, принципи, пріоритетні завдання, основні напрями розвитку кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму та очікувані результати. *Мета авторської концепції* – озброїти систему туристичної освіти України інструментарієм упровадження системи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. Провідною ідеєю концепції є положення про те, що якість професійної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму істотно залежить від впровадження в освітній процес підготовки студентів спеціальності 242 «Туризм» галузі знань 24 Сфера обслуговування у закладах вищої освіти системи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, яка має бути спрямована на формування їхньої кроскультурної компетентності. Це вимагає розроблення системно-структурної функціональної моделі формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму.

Концепція включає чотири взаємопов'язані концепти, які сприяють реалізації провідної ідеї дослідження: *методологічний, теоретичний, технологічний та методичний*.

Концепція спрямована на вирішення таких основних *завдань*: формування організаційних, науково-методичних, матеріально-технічних, фінансових та гуманітарних передумов розвитку кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; застосування та розвиток сучасних інформаційних технологій у процесі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; формування системи інформаційних ресурсів, які спрямовані на здобуття кроскультурних знань; створення системи педагогічної підтримки студентів у процесі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму.

З'ясовано, що впровадження концепції кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму сприятиме формуванню позитивних змін як для окремої особистості студента (підвищення рівня кроскультурної компетентності) і роботодавців (підвищення результативності професійної діяльності фахівців галузі туризму, підготовка фахівців, здатних успішно здійснювати професійну діяльність в полікультурному середовищі), так і для держави (розв'язання проблем кадрового забезпечення галузі туризму в контексті формування інноваційної економіки України) та суспільства загалом (толерантність, рівність культур, рівний доступ до професійної освіти, ефективна кроскультурна взаємодія). Основним завданням кроскультурної підготовки студентів спеціальності 242 «Туризм» є підвищення їхньої конкурентоздатності на сучасному ринку праці.

У структуру авторської концепції входять такі складники: «Преамбула», «Глосарій», «Загальні положення», «Основні принципи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму», «Пріоритетні завдання кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму», «Основні

напрями розвитку кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму», «Очікувані результати». У концепції принципи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму тлумачаться як положення, які покладені в основу формування змісту навчання, вибору методів, форм організації навчання, які сприятимуть формуванню кроскультурної компетентності студентів. До них відносимо принципи *науковості, толерантності, культуровідповідності, інтеркультуралізму, оптимізації кроскультурних відносин, інтернаціоналізації, неперервності, навчання через відкриття, ресурсної орієнтованості*. Ядро концепції містить сукупність принципів кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму та формування їхньої кроскультурної компетентності.

Основні напрями розвитку кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму: розроблення та вдосконалення педагогічних умов формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму; розроблення науково-методичного забезпечення кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; вдосконалення компонентів системи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; співпраця між закладами вищої освіти та підприємницькими структурами щодо мотивації роботодавців галузі туризму до співробітництва із закладами вищої освіти, які здійснюють підготовку студентів спеціальності 242 «Туризм», участі в розробці стандартів вищої освіти, надання баз для проходження практики студентами та першого робочого місця випускникам; активізація профорієнтаційної роботи в закладах вищої освіти, розроблення комплексу заходів професійного відбору майбутніх здобувачів спеціальності 242 «Туризм».

Очікувані результати від реалізації концепції: якісно новий рівень організації освітнього процесу в закладах вищої освіти, які здійснюють підготовку студентів спеціальності 242 «Туризм» у цілому; високий рівень сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму; чітка орієнтація студентів на самостійне здобування кроскультурних знань та умінь здобувати знання, а також неперервну туристичну освіту; створення спільного відкритого навчального середовища для формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму; співпраця з іншими ЗВО, туристичними підприємствами та дисемінація педагогічного досвіду кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму.

Побудовано відкриту систему кроскультурної підготовки фахівців галузі туризму, що складається з таких підсистем: «Ресурсно-орієнтоване навчання», «Дистанційне навчання» та «Практичне навчання», які є динамічними компонентами, тісно взаємопов'язаними, взаємодоповнюваними та взаємодіючими.

Підсистема «Ресурсно-орієнтоване навчання»: *концептуально-цільова* (мета ресурсно-орієнтованого навчання), *теоретико-методологічна* (реалізація принципів науковості, навчання через відкриття, ресурсної орієнтованості), *структурно-змістова* (дисципліни «Інформаційні системи і технології в туризмі», «Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Друга іноземна мова», «Ділова іноземна мова», «Культурологія», «Народонаселення з основами

етнографії», «Світова культура і мистецтво», «Комунікативний менеджмент»), *організаційно-процесуальна* (студентські клуби, гуртки, факультативні заняття, тренінги, семінари, круглі столи, конференції, виховні заходи, туристично-краєзнавча практика, екскурсійна практика, технологічна, виробнича, переддипломна практика, перекладацька практика без відриву від навчання; педагогічні технології ресурсно-орієнтованого навчання – технології веб-квест, освітнього проекту, Веб 2.0, майндмепінгу, хмарні технології), *діагностико-результативна* (сформованість у майбутніх фахівців галузі туризму «культури навчання» як певного клімату, який заохочує до активного і продуктивного навчання; сформованість умінь пошуку, обробки та аналізу кроскультурної інформації; розвиток інформаційно-освітнього середовища закладів вищої освіти, кафедр завдяки виконаним кроскультурним веб-квестам) складові.

Підсистема «Дистанційне навчання»: *концептуально-цільова* (мета дистанційного навчання, мета та завдання, окреслені у програмі кожної дисципліни навчального плану), *теоретико-методологічна* (реалізація принципів ресурсної орієнтованості, інтернаціоналізації, неперервності кроскультурної підготовки), *структурно-змістова* (дистанційні курси Центру електронного навчання, авторський сайт В. Сідорова «Система кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму», дистанційний курс «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму»), *організаційно-процесуальна* (засоби та можливості платформ Moodle, Webnode, Google Sites для дистанційного навчання), *діагностико-результативна* (он-лайн контроль знань, програмні результати навчання) складові.

Підсистема «Практичне навчання»: *концептуально-цільова* (мета та завдання практик згідно навчального плану та кроскультурної практики), *теоретико-методологічна* (реалізація принципів ресурсної орієнтованості, толерантності, інтеркультуралізму, культуровідповідності, оптимізації кроскультурних відносин, навчання через відкриття, неперервності, інтернаціоналізації кроскультурної підготовки), *структурно-змістова* (навчальна практика «Вступ до фаху» (ознайомча), виробнича практика, виробнича практика (краєзнавча), виробнича практика (туристична), виробнича практика (комплексна практика з фаху), технологічна (виробнича) практика, екскурсійна практика, переддипломна практика, перекладацька практика (без відриву від навчання), виробнича організаційно-технологічна практика та стажування, комплексна бакалаврська практика тощо; кроскультурна практика), *організаційно-процесуальна* (навчально-тренувальні туристичні фірми; мовні та культурно-освітні центри у закладах вищої освіти, стажування за кордоном), *діагностико-результативна* (захист практик; сформованість у студентів інтегральної компетентності) складові.

Доведено, що запропонована система кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму характеризується постійними змінами у своїх підсистемах, які завдяки своїй відкритості та динамічності зможуть оперативно реагувати на зміни в освіті, на ринку туристичних послуг, ринку праці, що приведе до поступового вдосконалення системи професійної підготовки фахівців галузі туризму, здатних успішно працювати в полікультурному суспільстві.

У третьому розділі «Системно-структурна функціональна модель формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму» визначено критерії, показники та рівні сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, обґрунтовано педагогічні умови, схарактеризовано системно-структурну функціональну модель формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму.

З'ясовано, що найважливішим індикатором якості кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму є високий рівень сформованості всіх компонентів кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму. Відповідно до визначених компонентів кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму (когнітивний, мотиваційний, операційний та міжособистісний) виокремлено та науково обґрунтовано критерії сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму: *когнітивний, мотиваційний, операційно-діяльнісний та міжособистісний*.

Когнітивний критерій сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму віддзеркалює систему кроскультурних знань, які є основними для успішного здійснення майбутньої професійної діяльності в галузі туризму в умовах полікультурного суспільства. *Мотиваційний критерій* демонструє систему мотивів, яка спонукає майбутніх фахівців галузі туризму до кроскультурної комунікації і взаємодії з представниками інших культур та до постійного розвитку власної кроскультурної компетентності. *Операційно-діяльнісний критерій* характеризує систему кроскультурних умінь і навичок здійснення кроскультурної комунікації та взаємодії, які є практичною реалізацією системи кроскультурних знань на практиці. *Міжособистісний критерій* відображає здатність майбутніх фахівців галузі туризму до міжособистісного спілкування з представниками інших культур.

Зафіксовані суперечності, описані вимоги ринку туристичних послуг, спектр форм, методів, засобів навчання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму і сучасні методологічні засади кроскультурної підготовки студентів у закладах вищої освіти вможливили обґрунтування педагогічних умов формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму.

Актуалізація і розвиток у майбутніх фахівців галузі туризму позитивної мотивації до кроскультурного навчання засобами проектних технологій передбачали використання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму технологій кроскультурного освітнього проекту (унікальної діяльності представників різних культур, регламентованої встановленими термінами, спрямованої на досягнення заздалегідь передбачуваного результату або створення певного, унікального освітнього продукту чи послуги, відповідно наявних ресурсів та вимог до його якості), кроскультурних веб-квестів (інноваційної ресурсно-орієнтованої технології навчання, основною метою якої є самостійний пошук майбутніми фахівцями галузі туризму необхідної для навчання інформації, спрямованої на усвідомлення власної культурної специфіки, на вияв культурних відмінностей різних етносів, взаємопроникнення цінностей різних культур, формування контактів між культурами, готовності до

кроскультурної комунікації) та проектів-презентацій (супровід доповіді, відеокліп). З'ясовано, що їхнє використання передбачає виконання обов'язкової умови: учасниками проекту є представники різних країн, відтак, українських та іноземних студентів доцільно об'єднувати у мікрогрупи, у яких проявлятиметься кроскультурна взаємодія та відбуватиметься формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму.

Удосконалення змісту кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму на основі впровадження спецкурсу «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму» сприяло розширенню кроскультурних знань студентів поряд із формуванням навичок і вмінь кроскультурної взаємодії в умовах глобалізаційного середовища, підвищенням ефективності управління туристичними організаціями шляхом використання національно-культурних особливостей країн й формування кроскультурної компетентності і толерантного ставлення до представників інших культур. Поява цього спецкурсу у системі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму віддзеркалює глибинні зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві, зокрема, в туристичному бізнесі. Спецкурс є розробкою, що містить технології управління туристичними організаціями, які успішно функціонують в різних культурах з метою попередження кроскультурних конфліктів, а також формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму для їхньої успішної професійної діяльності. Спецкурс є синергією вивчення майбутніми фахівцями галузі туризму двох модулів «Кроскультурний менеджмент в галузі туризму», «Кроскультурна психологія у професійній діяльності фахівців галузі туризму», а також кроскультурного практикуму (пакели кроскультурних кейсів, орієнтовні шаблони для формування кейсів, культурних асиміляторів, тренінгів), які сприяють формуванню кроскультурної компетентності студентів спеціальності 242 «Туризм». Кількість кредитів ECTS – 4. Для контролю за самостійною роботою студентів пропонується до виконання кроскультурне студентське портфоліо. Для зручного доступу студентів до інформаційних матеріалів спецкурсу розроблено дистанційний курс «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму» <https://sites.google.com/site/crossculturalcompetence04/>.

Застосування у процесі кроскультурної підготовки інноваційних методів групової роботи студентів дало змогу організувати освітній процес, який сприятиме не лише формуванню кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, але й динамічності, здатності діяти результативно в нестандартних ситуаціях, розвитку широкого спектру інформаційно-пошукових і практично-професійних умінь та навичок, насамперед, аналітичних, комунікативних тощо. У межах реалізації цієї педагогічної умови запропоновано до використання такі методи: case-study, «Мозковий шторм» (Brainstorming), «Модерація» (зокрема, модерація в чаті), SWOT-аналіз, «Культурна капсула країни», сторітеллінг (Storytelling), «Вавилон», World Café («Всесвітнє кафе»), кроскультурний тренінг тощо. Доведено, що у процесі проведення кроскультурних тренінгів ефективною є техніка «FISA».

Створення середовища інтерактивної педагогічної підтримки студентів у процесі їхньої кроскультурної підготовки передбачало організацію взаємодії учасників освітнього процесу в кроскультурному контексті, єдність і систему їхніх взаємовідносин. Створено двокомпонентне середовище інтерактивної педагогічної підтримки студентів: 1) контактна (face-to-face) педагогічна підтримка студентів у процесі їхньої кроскультурної підготовки – безпосередня взаємодія із представниками інших культур, або з науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти, які виступають як медіатори-посередники іншої культури; 2) дистанційна педагогічна підтримка студентів у процесі їхньої кроскультурної підготовки – опосередкована взаємодія засобами інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернет-сервісів. У системі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму дистанційна педагогічна підтримка представлена такими складовими: дистанційний курс «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму»; авторський сайт В. Сідорова «Система кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму» <https://kroskulturalna-pidgotovka-majbutnikh-fakhivtsiv-galuzi-turizmu.webnode.com.ua/>; Call-центр педагогічної підтримки студентів «Call-центр кроскультурної підготовки».

Грунтуючись на провідних положеннях професійної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму з урахуванням визначених педагогічних умов, було розроблено системно-структурну функціональну модель формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, яка складається із трьох взаємопов'язаних блоків: *концептуально-цільового, реалізаційного та діагностико-результативного* (рис. 1).

У *концептуально-цільовому блоці* було враховано: мету, завдання кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, розроблену концепцію кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; обґрунтовані в дисертації методологічні підходи до кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму (компетентнісний, культурологічний, аксіологічний, етнорелятивістський, діяльнісний, кроскультурний, системний), принципи (науковості, толерантності, культуровідповідності, інтеркультуралізму, оптимізації кроскультурних відносин, інтернаціоналізації, неперервності, навчання через відкриття; ресурсної орієнтованості), які дають можливість оптимального досягнення мети розробленої моделі – впровадження системи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму в освітній процес підготовки студентів спеціальності 242 «Туризм» та досягнення її ефективності (підвищення рівня сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму).

Реалізаційний блок моделі містить реалізаційні механізми підсистем «Ресурсно-орієнтоване навчання», «Дистанційне навчання» та «Практичне навчання», науково-методичне забезпечення кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму (підручники, посібники, монографії, довідники, навчально-довідникові посібники, словники, авторський спецкурс «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі

Діагностико-результативний блок моделі відображає критерії (когнітивний, мотиваційний, операційно-діяльнісний та міжособистісний), показники та рівні (високий, середній, низький) сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму. Результатом реалізації моделі стає позитивна динаміка сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму.

У четвертому розділі **«Експериментальна перевірка ефективності системно-структурної функціональної моделі формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму»** схарактеризовано особливості організації й методика проведення дослідницько-експериментальної роботи; описано результати підготовчого, констатувального й формувального етапів експерименту, проведено їх аналіз та інтерпретацію.

Експериментальну роботу організовано упродовж 2010–2017 рр. у три етапи науково-педагогічного пошуку (підготовчий, констатувальний та формувальний) на базі восьми закладів вищої освіти України. Для оптимальної достовірності результатів до участі в експерименті залучено 925 студентів (КГ – 460, ЕГ – 465), 32 викладачі ЗВО, які здійснюють підготовку майбутніх фахівців за спеціальністю 242 «Туризм».

Узагальнення результатів *підготовчого етапу* експериментального дослідження засвідчило актуальність обраної теми, відсутність конкретного дослідження, у якому були б обґрунтовані педагогічні умови формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, розроблена системно-структурна функціональна модель формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, побудована система кроскультурної підготовки студентів спеціальності 242 «Туризм». На цьому етапі було вивчено стан дослідженості проблеми кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; визначено напрями дослідження; розроблено науковий апарат; здійснено аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження; визначено компоненти кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму; спроектовано систему кроскультурної підготовки фахівців галузі туризму; визначено та обґрунтовано педагогічні умови, розроблено системно-структурну функціональну модель формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, її схематичне зображення, виявлено взаємозв'язки між блоками моделі; обрано експериментальну базу дослідження.

У ході *констатувального етапу* експериментального дослідження було виокремлено суб'єкти діагностики; обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму; визначено ставлення науково-педагогічних кадрів закладів вищої освіти до необхідності кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; проведено серію коуч-сесій для викладачів, що виявили бажання взяти участь у педагогічному експерименті, які забезпечили готовність науково-педагогічних кадрів закладів вищої освіти до вирішення проблеми формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму та проведення педагогічного експерименту; забезпечено можливість постійних віртуальних консультацій з

пошукувачем щодо реалізації програми педагогічного експерименту; розроблено діагностичний інструментарій; здійснено діагностичний зріз, аналіз та інтерпретацію його даних.

Діагностика рівнів сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму на етапі констатувального експерименту виявила приблизно однакові результати: високий рівень сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму зафіксовано у 6,90% осіб КГ та 5,48% осіб ЕГ; середній рівень сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму – у 37,12 % студентів КГ та 35,06% студентів ЕГ; низький рівень сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму – у 55,98 % респондентів КГ та 59,46% респондентів ЕГ, що свідчить про недостатню ефективність процесу кроскультурної підготовки студентів спеціальності 242 «Туризм». Одержані результати дали змогу аргументувати педагогічні умови формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму та розробити системно-структурну функціональну модель, ефективність якої була перевірена в ході формувального етапу педагогічного експерименту.

У ході *формувального етапу* педагогічного експерименту в освітній процес упроваджено розроблені й теоретично обґрунтовані основні положення концепції, системи кроскультурної підготовки студентів, системно-структурної функціональної моделі формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, реалізовано виокремлені педагогічні умови.

Реалізація першої умови – актуалізація і розвиток у майбутніх фахівців галузі туризму позитивної мотивації до кроскультурного навчання засобами проектних технологій – передбачала формування пізнавальних мотивів через орієнтацію студентів на оволодіння новими кроскультурними знаннями на основі виконання кроскультурних освітніх проектів, веб-квестів, проектів-презентацій. Упровадження цієї педагогічної умови здійснювалося за рахунок включення реалізаційних механізмів підсистеми «Ресурсно-орієнтоване навчання», оскільки концепція ресурсно-орієнтованого навчання у вищій школі не лише відкриває для студентів свободу вибору форм, методів, засобів, навчальних завдань, інформаційних ресурсів тощо, але й здійснює потужний позитивний вплив на весь освітній процес. Студентів експериментальних груп було залучено до участі в конференції «Незвичайні готелі», науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми кроскультурної підготовки фахівців галузі туризму», практичному семінарі «Секрети пошуку інформації». Студенти працювали над кроскультурними освітніми проектами «Розробка туристичного туру», «Культурне розмаїття», «Соціально-психологічний портрет підприємця», «Кухні народів світу», «Кроскультурні дослідження в галузі туризму». Доповнено зміст дисципліни «Інформаційні системи і технології в туризмі» кроскультурними веб-квестами та проектами-презентаціями такою тематикою «Свята й обряди українського (на вибір) народу», «Народні традиції здорового способу життя у різних країнах», «Діловий етикет країни (на вибір)», «Незвідані шляхи регіону (Харківщина, Полтавщина, Черкащина, Галичина тощо)», «Україна туристична»,

«Етнографічні музеї світу», «Казки народів світу», «Танці народів світу», «Україна: перехрестя культур», «Природні дива України (або країни на вибір)», «Туристичний маршрут моєї мрії», «Давайте привітаємося!», «Дружити та спілкуватися!», «Сім чудес (села, міста, країни, регіону тощо)».

Друга педагогічна умова передбачала впровадження спецкурсу «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму». Завдяки реалізаційним механізмам підсистеми «Дистанційне навчання», студенти мали можливість доступу до однойменного дистанційного курсу як різновиду відкритого кроскультурного навчання з використанням комп'ютерних та телекомунікаційних технологій, які забезпечують інтерактивну взаємодію викладачів і студентів на різних етапах навчання, та самостійну роботу з інформаційними матеріалами: мультілекцій, мультисемінарів, матеріалів із соціальних мереж, відеоуроків, завдань для індивідуальної роботи, кроскультурних веб-квестів, культурних асиміляторів, матеріалів для контролю знань, кроскультурних тренінгів. Тривалість вивчення спецкурсу, як було обговорено та вирішено на коуч-сесії «Педагогічний експеримент: особливості проведення», обмежувалася часовим проміжком в один навчальний рік, форма навчання студентів – традиційна (з акцентом на практичній роботі) у поєднанні з дистанційною формою навчання студентів засобами платформи однойменного дистанційного курсу, а також з туристично-краєзнавчими екскурсіями, кроскультурною практикою, відвідуванням культурно-виховних заходів тощо. У межах впровадження спецкурсу проводилися кроскультурні лекції – організаційно-змістові форми лекційного заняття із туристознавчих дисциплін, де поряд із ґрунтовним викладом теоретичного навчального матеріалу на основі поєднання комплексу інтерактивних методів навчання відбувався цілеспрямований вплив на сферу кроскультурно-ціннісних орієнтацій студента та активізація процесу розвитку особистості майбутнього фахівця галузі туризму.

Крім того, було залучено безпосередніх та опосередкованих учасників педагогічного експерименту для консультативної допомоги та в якості коучів – науково-педагогічні кадри різних освітніх установ, фахівці туристичного бізнесу, працівники туристичних фірм, агенцій тощо. Важлива роль відводилася мовним та культурно-освітнім центрам закладів вищої освіти: відвідування студентами заходів та їхня активна участь у круглих столах, диспутах, вечорах сприяли розвитку в них інтересу до ведення туристичної діяльності в багатонаціональному середовищі шляхом активізації навчальної діяльності та діалогічного спілкування з представниками інших культур.

Реалізація третьої педагогічної умови передбачала застосування у процесі кроскультурної підготовки інноваційних методів групової роботи студентів. Ці методи активно використовувалися у процесі навчання туристознавчих дисциплін. Крім того, було організовано й проведено ряд заходів (круглі столи, дискусії, тренінги, засідання англійського розмовного клубу за сприяння громадської організації «Освічена ініціатива»), конкурс туристичних проєктів «Я люблю Харків», відкриті лекції, зустрічі з представниками туристичних компаній, конференції тощо), які дали змогу реалізувати такі методи групової роботи, як:

case-study, «мозковий штурм» (Brainstorming), модерація, SWOT-аналіз, «Культурна капсула країни», сторітеллінг (Storytelling), World Café («Всесвітнє кафе»), веб-квести, кроскультурні тренінги, методи коучингу (конкретних ситуацій, емоційного стимулювання, створення ситуації пізнавальної дискусії, «Мозаїка»), проєктів, «Зміна перспектив»), культурний асимілятор, симуляційні методи (метод «Vafa Vafa», «Вавилон»), комп'ютерні ігри типу «Civilization» тощо.

Застосовувалися методики медіаосвіти, практичні складові яких мають кроскультурний характер, відбивають специфіку теоретичних концепцій, характерних для тієї чи іншої країни: колективні бесіди, проблемні дискусії, групові обговорення, круглі столи; фото та відеозйомка з наступним критичним аналізом отриманих результатів та розміщенням у Всесвітній мережі; творчі завдання по читанню, аналізу, створення медіатекстів; рольові ігри («Теленовини», «Зйомка фільму або телепередачі», «Ток-шоу», «Колаж», «Інтерв'ю», «Журналістське розслідування», «Смаки культур» тощо); робота телебачення, відеоклубу; розробка веб-сайтів, створення й ведення блогів, відеоблогів, відеоканалів; перегляд та аналіз кінофільмів, документальних, науково-популярних фільмів, інформаційно-аналітичних передач, тревел-шоу тощо; флеш-моб; використання медіаінформації в межах вивчення дисциплін згідно навчального плану з висвітленням кроскультурного аспекту тощо.

Задіяно реалізаційний механізм підсистеми «Практичне навчання» шляхом застосування такої групової форми роботи зі студентами, як навчально-тренувальна туристична фірма, де майбутні фахівці галузі туризму розробляли туристичні тури, шукали канали збуту туристичного продукту, створювали презентації та розробляли рекламні оголошення, самостійно розраховували вартість туру, спілкувалися за допомогою сучасних Інтернет-сервісів, брали участь у рольових іграх кроскультурної взаємодії тощо.

Кроскультурна практика впроваджувалася в експериментальних групах на підставі розробленої програми та мала на меті формування у майбутніх фахівців галузі туризму практичних умінь та навичок аналізу рекреаційно-туристичної привабливості території, організації і методики проведення туристично-екскурсійної роботи, підготовки та проведення екскурсій містом і пам'ятними місцями, знань організаційного процесу туристичних підприємств, відродження духовності, моральності, народних традицій і звичаїв, а також, цілеспрямоване вивчення природи, звичаїв населення і господарства рідного краю (обраного регіону – Харків, Полтава, Київ, Львів, Кривий Ріг), а також формування навичок кроскультурної комунікації та взаємодії з представниками інших культур під керівництвом керівників практики. Кроскультурна практика передбачала спільну практичну діяльність українських та іноземних студентів у процесі ознайомлення з культурою України, її регіонів, туристичною інфраструктурою та туристичним потенціалом.

У межах реалізації четвертої педагогічної умови – створення середовища інтерактивної педагогічної підтримки студентів у процесі їх кроскультурної підготовки – здійснювалося організаційно-педагогічне забезпечення контактної та

дистанційної педагогічної підтримки студентів, які навчалися у вітчизняних закладах вищої освіти за спеціальністю 242 «Туризм». Контактна педагогічна підтримка українських та іноземних студентів у процесі їхньої кроскультурної підготовки здійснювалася як цілеспрямований неперервний процес, який включав у себе: особистий приклад кроскультурної взаємодії кураторів студентських груп, декана факультету, науково-педагогічних кадрів, однокурсників, лідерів студентського самоврядування, тренерів, фахівців туристичного бізнесу, студентів, які мають досвід навчання та роботи за кордоном тощо; дискусії із проблем професійного становлення, кроскультурних комунікацій та взаємодії, типових труднощів і помилок з подальшим аналізом змодельованих професійно спрямованих ситуацій; адаптаційні тренінги із використанням вербальних і невербальних засобів комунікації, професійно спрямованого та міжособистісного спілкування; рольові ігри, коуч-сесії, проектування та реалізація моделей тих або інших навчальних, життєвих, соціокультурних ситуацій; неформальні співбесіди стосовно проблеми кроскультурного змісту, значущої для студента, з особою, яка має досвід вирішення таких проблем; організація та проведення виховних заходів, як от екскурсії для іноземних гостей та студентів, конкурси «Поліглот», «Туристичні марки», «Знавець іноземних мов та культур», «Географічні загадки», свято-гра «Світ туристичних пригод»; зустрічі з цікавими людьми – представниками іншомовних країн, директорами та працівниками туристичних фірм; участь у міжнародних фестивалях, міжнародних молодіжних конференціях, Skype-конференціях; відвідування виставок, музеїв; листування з представниками інших країн; відвідування тимблдінгів (team building); подорожі країнами світу.

Дистанційна педагогічна підтримка студентів у системі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, а саме, постійний зворотний зв'язок з викладачами, компетентними фахівцями, віртуальні консультації, здійснювалася за допомогою інтерактиву дистанційного курсу «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму», авторського сайту В. Сідорова «Система кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму» та call-центру педагогічної підтримки студентів «Call-центр кроскультурної підготовки». Дослідження роботи центру здійснено за допомогою імітаційного моделювання, що дало можливість розробити методи й алгоритми для визначення показників ефективності функціонування call-центру як системи масового обслуговування студентів та науково-педагогічних кадрів у системі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; розробити імітаційну модель call-центру педагогічної підтримки студентів у програмі AnyLogic; забезпечити інтерактивність дистанційної педагогічної підтримки студентів у процесі їхньої кроскультурної підготовки шляхом постійного, оперативного доступу до інформації кроскультурного змісту.

Унаслідок аналізу результатів педагогічного експерименту зроблено висновок, що в студентів експериментальних груп відбулися суттєві кількісні зміни в рівнях сформованості кроскультурної компетентності. Як засвідчує порівняння результатів діагностики загального рівня сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, *високий* рівень

сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму в КГ зріс лише на 1,47%, у той час як в ЕГ він зріс на 20,76%; *середній* рівень сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму в КГ зріс 12,83%, а в ЕГ – на 15,43%; *низький* рівень сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму в КГ знизився на 14,30%, а в ЕГ – на 36,18% (рис. 2).

Рис. 2. Зведені дані результатів педагогічного експерименту

Для перевірки достовірності отриманих під час формувального етапу педагогічного експерименту висновків і гіпотези дослідження проведено статистичний аналіз результатів дослідження методами математичної статистики (непараметричний критерій Пірсона χ^2) для з'ясування того факту, що різниця показників у ЕГ та КГ є суттєвою, тобто наслідком впровадження розробленої системно-структурної функціональної моделі формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму.

З метою перевірки та підтвердження ефективності розробленої моделі на формувальному етапі експерименту застосовано метод комп'ютерного моделювання за допомогою спеціального програмного забезпечення – програмного середовища Ramus. Підсумовуючи результати комп'ютерного моделювання можна сформулювати висновок, що всі блоки розробленої моделі взаємопов'язані, відтак, запропонована для перевірки системно-структурна функціональна модель є дієвим механізмом формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму.

Результати експертного оцінювання засвідчили, що визначені критерії й показники уможливають оцінити загальний рівень сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму; у процесі педагогічного експерименту реалізовано методологічні підходи до кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; концепцію кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; науково-методичне забезпечення кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; компоненти системи кроскультурної підготовки фахівців галузі туризму (підсистеми «Ресурсно-орієнтоване навчання», «Дистанційне навчання» та «Практичне навчання»); педагогічні умови формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму. Отже, мети роботи досягнуто, поставлені завдання виконано, гіпотезу підтверджено.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного й експериментального дослідження підтвердило вірогідність провідних положень загальної та часткових гіпотез, засвідчило ефективність розв'язання поставлених завдань і вможливило формулювання **висновків**.

1. Феномен «культура» проаналізовано з різних позицій (загальнофілософської, соціопсихологічної, аксіологічного підходу, когнітивної економіки, універсального підходу, життєвого досвіду народу, інформаційного підходу) та потрактовано як інформацію спільного використання. Основною характеристикою культури є взаємодія людини з навколишнім світом, іншими людьми, в процесі якої відбувається взаємообмін інформацією. Культура розглядається як «когнітивна карта», ключовим завданням якої є забезпечення кожній людині спроможності ефективного спілкування з представниками різного культурного походження. Аналіз наукових досліджень дозволив з'ясувати, що кроскультура в її загальному сенсі розглядається як об'єктивно зумовлена й суб'єктивно детермінована система взаємовпливів та взаємодій різних культурних спільнот, які передбачають напрацювання правил і норм співіснування різних культур та їх носіїв в полікультурному суспільстві. Динаміка поглядів на кроскультуру в різних сферах її вияву, відмінність методологічних підходів до визначення її сутності відобразились у різновекторності досліджень кроскультури сучасною наукою, зокрема, її гуманітарними галузями.

Кроскультурну освіту розглянуто як освітній процес, спрямований на здобуття студентами кроскультурних знань та умінь для їхньої підготовки до життя та професійної діяльності у світі, який характеризується культурним розмаїттям, співпрацею і конфліктами. Феномен кроскультурної освіти включає поняття полікультурної, міжкультурної та міжнародної освіти і є важливим напрямом підготовки майбутніх фахівців галузі туризму – осіб, які здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність як виробничо-обслуговуючу діяльність з надання різноманітних туристичних послуг або діяльність з організації подорожей з туристичною метою. Поняття кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму потрактовується як

інтегративна якість особистості здобувача вищої освіти, яка характеризується кроскультурною грамотністю, здатністю розвивати навички кроскультурної комунікації й кроскультурної взаємодії з представниками інших культур та самостійно здійснювати професійну діяльність в полікультурному суспільстві. Кроскультурна підготовка майбутніх фахівців галузі туризму є цілісним динамічним процесом організації освітнього простору у закладах вищої освіти, який спрямований на формування кроскультурної компетентності студентів.

2. На основі вивчення та аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду кроскультурної підготовки фахівців галузі туризму, нормативної документації закладів вищої освіти (інформаційних пакетів, освітніх програм, навчальних планів, робочих програм) встановлено, що у системі підготовки фахівців галузі туризму у вітчизняних закладах вищої освіти кроскультурна складова проявляється опосередковано та досить аспектно, у той час як за кордоном навчальні заклади надають їй важливого значення і вводять спеціальні дисципліни, спрямовані на формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму. У процесі реформування національної туристичної освіти необхідно брати до уваги позитивний досвід зарубіжних країн з кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму і сучасні тенденції туристичної освіти та світового ринку туристичних послуг.

3. Авторська концепція кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму як теоретичне підґрунтя підвищення ефективності професійної підготовки студентів спеціальності 242 «Туризм» у закладах вищої освіти охоплює методологічний, теоретичний та технологічний концепти, що сприяють реалізації поставлених завдань і мети. У концепції враховано основні аспекти підготовки фахівців галузі туризму; загальні підходи до професійної туристичної освіти; спрямованість підготовки майбутніх фахівців галузі туризму на неперервну освіту; провідні методологічні підходи до кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму (компетентнісний, культурологічний, аксіологічний, етнорелятивістський, діяльнісний, кроскультурний, системний); прогностичний підхід та системне міждисциплінарне прогнозування для внесення своєчасних коректив до навчально-методичного забезпечення процесу кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму; принципи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму (науковості; толерантності; культуровідповідності; інтеркультуралізму; оптимізації кроскультурних відносин; інтернаціоналізації; неперервності; навчання через відкриття; ресурсної орієнтованості). З'ясовано, що основні напрями розвитку кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму полягають у сфері організаційно-педагогічного, науково-методичного та інформаційного забезпечення.

4. На підставі комплексного аналізу освітнього процесу в закладах вищої освіти, які здійснюють підготовку студентів спеціальності 242 «Туризм», визначено, що система кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму є відкритою функціональною структурою, яка складається із сукупності компонентів – динамічних, керованих підсистем «Ресурсно-орієнтоване

навчання», «Дистанційне навчання», «Практичне навчання», які тісно взаємопов'язані, доповнюють одна одну та постійно взаємодіють. Кожна з виокремлених підсистем у свою чергу містить концептуально-цільову, теоретико-методологічну, структурно-змістову, організаційно-процесуальну, діагностико-результативну складові.

5. Як складна багатофункціональна структура, кроскультурна компетентність містить такі компоненти (когнітивний, мотиваційний, операційний та міжособистісний), що перебувають у неперервному динамічному розвитку та взаємодії. Виокремлено та схарактеризовано критерії (когнітивний, мотиваційний, операційно-діяльнісний та міжособистісний), їх показники та рівні сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму (високий, середній та низький).

6. Для забезпечення ефективності процесу формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму створено педагогічні умови (актуалізація і розвиток у майбутніх фахівців галузі туризму позитивної мотивації до кроскультурного навчання засобами проектних технологій; удосконалення змісту кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму на основі впровадження спецкурсу «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму»; застосування у процесі кроскультурної підготовки інноваційних методів групової роботи студентів; створення середовища інтерактивної педагогічної підтримки студентів у процесі їх кроскультурної підготовки), які слугують ядром успішної кроскультурної підготовки студентів. Ефективне використання педагогічних технологій, методів, форм, сучасних засобів навчання уможливило успішну реалізацію виокремлених педагогічних умов.

7. З урахуванням концепції кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму, педагогічних умов формування кроскультурної компетентності розроблено системно-структурну функціональну модель формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, яка складається із трьох взаємопов'язаних блоків: концептуально-цільового, реалізаційного та діагностико-результативного. Експериментальна перевірка ефективності впровадження моделі та обґрунтованих педагогічних умов формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму засвідчує, що високий рівень сформованості кроскультурної компетентності в КГ зріс лише на 1,47%, у той час як в ЕГ він зріс на 20,76%; середній рівень сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму в КГ зріс 12,83%, а в ЕГ – на 15,43%; низький рівень сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму в КГ знизився на 14,30%, а в ЕГ – на 36,18%. Отримані результати стали наслідком ефективної розробленої системно-структурної функціональної моделі формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, а отже, створених педагогічних умов і навчально-методичного супроводу. Результати дослідження дають підстави вважати, що мети досягнуто, завдання реалізовано, положення загальної гіпотези та часткових припущень підтверджено.

8. Підготовлено і впроваджено в освітню практику закладів вищої освіти науково-методичне забезпечення кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму: підручники, посібники, монографії, довідники, навчально-довідникові посібники, словники, авторський спецкурс «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму», науково-методичні рекомендації до спецкурсу, дистанційний курс «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму», електронний посібник «Культурознавство: перехрестя культур», авторський сайт В. Сідорова «Система кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму».

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів визначеної проблеми. Одержані теоретичні й практичні результати становлять основу для подальшого вивчення проблеми в аспекті виявлення специфіки способів організації ефективної співпраці з туристичними фірмами (підприємствами, організаціями), із зарубіжними навчальними закладами, які здійснюють підготовку фахівців для туристичної індустрії, дослідження напрямів упровадження ресурсно-орієнтованого навчання в туристичній освіті, кроскультурної практики, мережевого співробітництва закладів вищої освіти у процесі неперервної кроскультурної підготовки студентів.

Опубліковані праці, що відображають основні наукові результати дисертації **Монографії**

1. Сідоров, В. І. (2018). *Основи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму: монографія*. Харків: Видавництво «Стильна типографія».
2. Сідоров, В. І., Александров, В. В., Вишневська, О. О., Волкова, І. І. (2010). *Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку: монографія*. Харків: Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна.
3. Сідоров, В. І., Байназаров, А. М., Бойко, О. В., Вишневська, О.О. (2011). *Туристичний імідж регіону: монографія*. Харків: Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна.
4. Сідоров, В. І., Бойко, О. В., Волкова, І. І., Гапоненко, Г. І. (2013). *Особливості формування та реалізації туристичної політики держави: міжнародний, національний, регіональний досвід: монографія*. Харків: Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Підручники, навчальні посібники

5. Сідоров, В. І. (2015). *Туристична політика зарубіжних країн: підручник*. Харків: Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна.
6. Сідоров, В. І. (2016). *Культурознавство: перехрестя культур: електронний посібник*. 80 Min / 700 MB. Харків: Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 95, 98, 2000, XP, 7.
7. Сідоров, В. І., Вишневська, О. О., Парфіненко, А. Ю. (2011). *Туристичне країнознавство : підручник*. Харків: Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна.
8. Сідоров, В. І., Парфіненко, А. Ю., Любіцева, О. О. (2015). *Туристичне країнознавство: підручник*. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Знання.

Статті у фахових наукових виданнях України та в іноземних наукових періодичних виданнях

9. Сідоров, В. І. (2017). Дистанційне навчання у системі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, Вип. 2, Ч. 2, 217-226 (2 міжнар. наук. бази).

10. Сідоров, В. І. (2017). Екскурсії як форма розвитку кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*, 21. Кн. 3, Том II (76), К.: Гнозис, 381-390 (3 міжнар. наук. бази).

11. Сідоров, В. І. (2017). Кроскультурна компетентність майбутніх фахівців галузі туризму. *Імідж сучасного педагога*, 4/2 (173), 51-54.

12. Сідоров, В. І. (2017). Поняття культури у системі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. *Імідж сучасного педагога*, № 5 (174), 26-29.

13. Сідоров, В. І. (2017). Презентаційна графіка у процесі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, 6 (142), 15–21.

14. Сідоров, В. І. (2017). Розроблення електронних освітніх ресурсів у системі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. *Педагогічний часопис Волині: науковий журнал*. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 4 (7), 77-83 (1 міжнар.наук. база).

15. Сідоров, В. І. (2018). Авторський спецкурс «Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму». *Педагогічний часопис Волині : науковий журнал*. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 1 (8), 101-109 (1 міжнар. наук. база).

16. Сідоров, В. І. (2018). Деякі методи формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму. *Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць*, 21, 175-179 (1 міжнар. наук. база).

17. Сідоров, В. І. (2018). Етнорелятивістський підхід до кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. *Наукові записки : зб. наук. статей Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, СХХХVIII (138)*, 187-191.

18. Сідоров, В. І. (2018). Критерії, показники та рівні сформованості кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* Запоріжжя : КПУ, 58–59 (111–112), 188–197 (1 міжнар. наук. база).

19. Сідоров, В. І. (2018). Культурологічний підхід до кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 50, 5-18 (8 міжнар. наук. баз).

20. Сідоров, В. І. (2018). Метод культурного асимілятора у системі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. *Наукові записки*.

Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 161, 35-39 (2 міжнар. наук. бази).

21. Сідоров, В. І. (2018). Підручник «Туристичне країнознавство» як засіб кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. *Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць*, 20, 416-425 (3 міжнар. наук. бази).

22. Сідоров, В. І. (2018). Ресурсно-орієнтоване навчання студентів у системі кроскультурної підготовки фахівців галузі туризму. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 2 (13), 400-414.

23. Сідоров, В. І. (2018). Формування середовища інтерактивної педагогічної підтримки студентів у процесі кроскультурної підготовки. *Рідна школа*, 5-8, 49-53.

24. Sidorov, V. (2018). Individual Aspects in Professional Training of Tourism Specialists in the UK. *Порівняльна професійна педагогіка: науковий журнал.* Англо-українське видання, 8 (2), 43-50 (23 міжнар. наук. бази).

25. Сідоров, В. І. (2017). Технологія освітнього проекту у процесі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. *Multidisciplinary scientific edition. International academy journal Web of Scholar*, 6 (15), 75-79 (4 міжнар. наук. бази).

26. Сідоров, В. І. (2017). Метод case-study у процесі крос культурної підготовки фахівців галузі туризму. *European humanities studies: State and Society europejskie studia humanistyczne: Panstwo i Spoleczenstwo*, 4 (I), 38-52 (5 міжнар. наук. баз).

27. Сідоров, В. І. (2017). Професіограма сучасного фахівця галузі туризму. *European humanities studies: State and Society europejskie studia humanistyczne: Panstwo i Spoleczenstwo*, 4 (II), 89-105 (5 міжнар. наук. баз).

28. Сідоров, В. І. (2017). Поняття кроскультурної грамотності майбутніх фахівців галузі туризму. *European humanities studies: State and Society europejskie studia humanistyczne: Panstwo i Spoleczenstwo*, 4(III), 220-231 (5 міжнар. наук. баз).

29. Сідоров, В. І. (2017). Коучинг как педагогическая технология кроскультурной подготовки специалистов отрасли туризма. *European Journal of Humanities and Social Sciences. Scientific journal*, 6, 80-86 (10 міжнар. наук. баз).

30. Сідоров, В. І. (2018). Системно-структурна функціональна модель формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму. *Science Review. RS Global Sp. z O.O., Scientific Educational Center.* Warsaw, Poland, 5 (12), Vol.1, 50-54 (3 міжнар. наук. бази).

Опубліковані праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

31. Сідоров, В. І. (2014). Специфіка методів кроскультурного виховання майбутніх фахівців галузі туризму. *Наукова дискусія: традиції та інновації сучасної освіти : матер. наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Полтава, Україна, 24-27 листопада 2014 р.). (С. 338). Полтава : АКУП ПДАА.

32. Сідоров, В. І. (2015). Кейс «Міф про першого туриста» як засіб формування кроскультурної компетентності студентів. *Інформаційне суспільство: глобальний та національний виміри змін : матер. наук.-практ.*

інтернет-конф. (м. Полтава, Україна, 25 травня 2015 р.). Полтава : АКУП ПДАА.
Взято з: <http://acup.poltava.ua/wp-content/uploads/2015/03/Sidorov.pdf>

33. Сідоров, В. І. (2016). Створення кроскультурного виховного середовища ВНЗ. *Ресурсно-орієнтоване навчання у вищій школі: проблеми, досвід, перспективи : матер. всеукр.-практ. інтернет-конф.* (м. Полтава, Україна, 22-26 лютого 2016 р.). (С. 358). Полтава: АКУП ПДАА.

34. Сідоров, В. І. (2017). Виховний потенціал позааудиторної роботи у системі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка : матеріали Всеукр.наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Полтава, Україна, 20-24 лютого 2017 р.). (С. 303). Полтава : АКУП ПДАА.

35. Сідоров, В. І. (2017). Організаційні умови реалізації дистанційного навчання у системі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. *Інновації в освіті: здобутки та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції.* (м. Умань, Україна, 11 жовтня 2017 р.). (С. 116-120). УДПУ імені Павла Тичини.

36. Сідоров, В. І. (2017). Розвиток інтелектуальних умінь майбутніх фахівців галузі туризму. *Людина, природа, техніка у XXI столітті: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції.* (м. Полтава, Україна, 16-17 листопада 2017 р.). (С. 39-40). Полтава: ПДАА.

37. Сідоров, В. І. (2017). Розвиток навичок кроскультурної комунікації у майбутніх фахівців галузі туризму. *Science and Civilization – 2017: Materials of the XIII International scientific and practical Conference.* (Sheffield, England, November 30 - December 7, 2017). (С. 91-93). Vol. 9. Science and education LTD.

38. Сідоров, В. І. (2017). Розробка кроскультурного веб-квесту для підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. *Modern Methodology of Science and Education: Proceedings of the International Scientific Conference.* (Warsaw, Poland, 18 september, 2017). (С. 46-50). Vol. 2. RS Global.

39. Сідоров, В. І. (2017). Сценарій свята-гри «Світ туристичних пригод». *Проблеми кроскультурної підготовки фахівців галузі туризму: матеріали Всеукр.наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Харків, Україна, 20–24 листопада 2017 р.). ХНУ імені В. Н. Каразіна.

40. Сідоров, В. І. (2018). Технології ресурсно-орієнтованого навчання у системі кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка : матеріали II Всеукр.наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Полтава, Україна, 19-23 лютого 2018 р.). (С.154–158). КУЕП ПДАА.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

41. Сидоров, В. И., Соловьев, В.О., Селюков, М. В., Шалыгина, Н. П. (2012). *Туризм в Европе: словарь-справочник.* Белгород: ИПК НИУ «БелГУ».

42. Сідоров, В. І. (2016). *Формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму: науково-методичні рекомендації до навчального спецкурсу.* Харків: Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна.

АНОТАЦІЇ

Сідоров В. І. Система кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Хмельницький національний університет, Міністерство освіти і науки України. – Хмельницький, 2019.

У дослідженні обґрунтовано й розроблено теоретичні та методичні засади кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. В основу дисертації покладено положення компетентнісного, культурологічного, аксіологічного, етнорелятивістського, діяльнісного, кроскультурного, системного підходів; принципи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму (науковості, толерантності, культуровідповідності, інтернаціоналізму, оптимізації кроскультурних відносин, інтернаціоналізації, неперервності, навчання через відкриття, ресурсної орієнтованості); філософські, педагогічні, психологічні й методичні положення, які характеризують закономірності професійної підготовки фахівців галузі туризму у вищій школі. Проаналізовано зміст і структуру кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, виокремлено її компоненти (когнітивний, мотиваційний, операційний та міжособистісний), схарактеризовано критерії, показники й рівні сформованості. На методологічному, теоретичному, технологічному та методичному рівнях запропоновано авторську концепцію кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. Виокремлено, теоретично обґрунтовано й реалізовано педагогічні умови формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму, компоненти системи кроскультурної підготовки фахівців галузі туризму. Розроблено та експериментально перевірено системно-структурну функціональну модель формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму. Запропоновано науково-методичне забезпечення кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму. На основі дослідницько-експериментальної перевірки моделі доведено ефективність практичної реалізації рекомендованих положень щодо формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму.

Ключові слова: туризм, майбутній фахівець галузі туризму, кроскультурна підготовка, формування, кроскультурна компетентність, система, концепція, модель, педагогічні умови.

Сидоров В. И. Система кроскультурной подготовки будущих специалистов отрасли туризма. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Хмельницкий национальный университет, Министерство образования и науки Украины. – Хмельницкий, 2019.

В работе осуществлен целостный системный анализ проблемы кроскультурной подготовки будущих специалистов отрасли туризма.

На основе теоретического анализа научной литературы по проблеме исследования было установлено, что кросскультурная подготовка будущих специалистов отрасли туризма является целостным динамическим процессом организации образовательного пространства в учреждениях высшего образования, направленным на формирование кросскультурной компетентности студентов. Кросскультурная компетентность будущих специалистов отрасли туризма рассматривается как интегративное качество личности соискателя высшего образования, характеризующейся кросскультурной грамотностью, способностью развивать навыки кросскультурной коммуникации и кросскультурного взаимодействия с представителями других культур и самостоятельно осуществлять профессиональную деятельность в поликультурном обществе. Выделены компоненты кросскультурной компетентности будущих специалистов отрасли туризма: когнитивный, мотивационный, операционный и межличностный. Охарактеризованы критерии (когнитивный, мотивационный, операционно-деятельностный и межличностный), показатели (наличие теоретических знаний, навыков и умений, личностных установок) и уровни сформированности кросскультурной компетентности будущих специалистов отрасли туризма (высокий, средний, низкий).

На методологическом, теоретическом, технологическом и методическом уровнях предложена авторская концепция кросскультурной подготовки будущих специалистов отрасли туризма, базирующаяся на положениях компетентностного, культурологического, аксиологического, этнорелятивистского, деятельностного, кросскультурного, системного подходов; принципах кросскультурной подготовки будущих специалистов отрасли туризма (научности, толерантности, культуросоответствия, интеркультурализма, оптимизации кросскультурных отношений, интернационализации, непрерывности, обучения через открытие, ресурсной ориентированности); философских, педагогических, психологических и методических положениях, характеризующих закономерности профессиональной подготовки специалистов отрасли туризма в высшей школе. Построено открытую систему кросскультурной подготовки специалистов отрасли туризма, состоящую из следующих подсистем: «Ресурсно-ориентированное обучение», «Дистанционное обучение» и «Практическое обучение», которые являются динамическими компонентами, тесно взаимосвязанными, взаимодополняемыми и взаимодействующими.

Определены и обоснованы педагогические условия формирования кросскультурной компетентности будущих специалистов отрасли туризма: 1) актуализация и развитие у будущих специалистов отрасли туризма положительной мотивации к кросскультурному обучению средствами проектных технологий; 2) совершенствование содержания кросскультурной подготовки будущих специалистов отрасли туризма на основе внедрения спецкурса «Формирование кросскультурной компетентности будущих специалистов отрасли туризма»; 3) применение в процессе кросскультурной подготовки инновационных методов групповой работы студентов; 4) создание среды

интерактивной педагогической поддержки студентов в процессе их кросскультурной подготовки.

Разработана, смоделирована и экспериментально проверена системно-структурная функциональная модель формирования кросскультурной компетентности будущих специалистов отрасли туризма, которая отражает взаимосвязи между блоками (концептуально-целевого, реализационного и диагностико-результативного). На основе проведенного теоретико-методологического анализа разработано научно-методическое обеспечение кросскультурной подготовки будущих специалистов отрасли туризма.

Результаты, полученные в ходе экспериментального исследования, свидетельствуют об эффективности разработанной авторской концепции и системно-структурной функциональной модели формирования кросскультурной компетентности будущих специалистов отрасли туризма.

Ключевые слова: туризм, будущий специалист отрасли туризма, кросскультурная подготовка, формирование, кросскультурная компетентность, система, концепция, модель, педагогические условия.

Sidorov, V. I. The system of cross-cultural training of future professionals in the tourism industry. – Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Pedagogical Sciences. Specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Khmelnytskyi National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Khmelnytskyi, 2019.

The author carried out a holistic system analysis of the problem of cross-cultural training of future specialists in the tourism industry. On the basis of theoretical analysis of scientific literature on the research problem, it was established that the cross-cultural training of future specialists in the tourism industry is a holistic dynamic process of organizing the educational space in institutions of higher education, aimed at forming cross-cultural competence of students.

The cross-cultural competence of future specialists in the tourism industry is considered as an integrative quality of the personality of the higher education applicant, characterized by cross-cultural literacy, the ability to develop cross-cultural communication skills and cross-cultural interaction with representatives of other cultures and independently carry out professional activities in a multicultural society. The components of cross-cultural competence of future specialists of the tourism industry are distinguished: cognitive, motivational, operational and interpersonal. The criteria (cognitive, motivational, operational-activity and interpersonal), indicators (presence of theoretical knowledge, skills and abilities, personal settings) and levels of formation of cross-cultural competence of future specialists of the tourism industry (high, medium, low) are characterized.

Cross-cultural training of future specialists in the field of tourism is a coherent, dynamic process of organizing educational space in institutions of higher education, which is aimed at the formation of cross-cultural competence of students.

At the methodological, theoretical, technological and methodological levels, the author's conception of cross-cultural preparation of future specialists of the tourism

industry is proposed, based on the provisions of competence, cultural, axiological, ethno-relativistic, activity, cross-cultural, systemic approaches; the principles of cross-cultural training of future specialists of the tourism industry (science, tolerance, cultural compatibility, interculturalism, optimization of cross-cultural relations, internationalization, continuity, learning through discovery, resource orientation); philosophical, pedagogical, psychological and methodological positions characterizing the regularities of vocational training of specialists in the field of tourism in higher education. The open system of cross-cultural training of tourism industry specialists is constructed, consisting of the following subsystems: Resource-Based Learning, Distance Learning and Practical Training, which are dynamic components, are closely interconnected, complementary and interoperable.

The pedagogical conditions for the formation of cross-cultural competence of future specialists in the tourism industry are determined and substantiated: 1) the positive motivation to cross-cultural education by means of design technologies is actualized and developed by future tourism professionals; 2) improving the content of cross-cultural training of future professionals of the tourism industry through the introduction of the special course "Formation of cross-cultural competence of future professionals of the tourism industry"; 3) application in the process of cross-cultural preparation of innovative methods of student group work; 4) creating an environment of interactive pedagogical support for students in the process of their cross-cultural preparation.

The system-structural functional model of the formation of cross-cultural competence of future specialists in the tourism industry, which reflects the interrelations between the blocks (conceptual-targeted, implementation and diagnostic-effective), has been developed, modeled and experimentally tested. On the basis of the conducted theoretical and methodological analysis, a scientific and methodological support has been developed for cross-cultural training of future professionals in the tourism industry.

Prepared and implemented in educational practice of institutions of higher education scientific and methodological support of cross-cultural training of future specialists in the field of tourism: textbooks, manuals, monographs, reference books, dictionaries, author's special course "Formation of cross-cultural competence of future specialists in the field of tourism", scientific and methodological recommendations for a special course, a distance course "Formation of cross-cultural competence of future specialists in the field of tourism", electronic manual "Cultural Studies: Crossroads of Cultures", the author's site V. Sidorov "The system cross-cultural training of future specialists in tourism".

The results obtained in the course of the experimental study indicate the effectiveness of the developed author's concept and the system-structural functional model of the formation of cross-cultural competence of future professionals in the tourism industry.

Keywords: tourism, future specialist in the tourism industry, cross-cultural preparation, formation, cross-cultural competence, system, concept, model, pedagogical conditions.

Підписано до друку 29.12.2018.
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 2,0.
Наклад 100 прим. Замовлення № 224.
Віддруковано з оригінал-макету замовника.
Друк: «Термінова поліграфія»
29000, м. Хмельницький, вул. Степана Бандери, 63.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК 4164 від 23.09.2011 р.